



**САНАЛЫ
ӘКЕЛІК**



Біздің қоғамдағы «мінсіз әке» бейнесі

Әдетте, әкелерге балаларды бағу және тәрбиелеу міндеттері ешбір жерде жүктелмейтін.

Бұл міндеттер әйелдердің болған соң, ер адамдарға қажет емес, тән емес болып саналатын.

Нормативтік әке бейнесі:

- билік етуші
- асыраушы
- жоғарғы тәртіпке салушы
- ұлы үшін үлгі-өнеге, ал кейде әскери және қоғамдық-еңбектік қызметте - оның тікелей тәлімгері.

Дәстүрлі еркектіктің нормативтік үлгісіне сүйенетін әкелік жүріс-тұрыстың екі түрі кеңінен таралған:

«Дәстүрлі әке»

Негізгі міндеттері:

- отбасыны/балаларды қамтамасыз ету;
- отбасыны/балаларды қорғау;
- балаларды тәрбиелеу құралы ретінде ата-ана билігін бекіту,
- балаларды тәртіпке, жүйеге үйрету, қажет болса - жазалау

«Тәрбиеге қатыспайтын әке»

Яғни, балаларымен психологиялық немесе физикалық қарым-қатынас орнатпаған әке.

- өз баласының/балаларының күнделікті өміріне іс жүзінде араласпайды.
- немесе ажырасу салдарынан балаларымен араласпайды.



Қазіргі қоғамдағы отбасы түрлері.

- өзіндік этномәдени ортаға бағдарланған және дәстүрлі қарым-қатынастарды дәріптеуге бағытталған дәстүрлі әкелік түрі;
- республикамыздың ауылдық аймақтарындағы қазіргі жағдайда бет бүрған дәстүрлі әкелік түрі. Ол дәстүрлі түрде қалыптасқан қызмет түріне (мал шаруашылығы, ат шаруашылығы, егін шаруашылығы) негізделген. Сонымен қатар, мұнданың әке өткен заманға қарағанда қазіргі заманда балаларды тәрбиелеуге көбірек қатысады;
- қазіргі заманғы әкелік түрі, заманауи қала мәдениетінде қалыптасқан отбасының жаңа түрімен байланысты. Онда ер адам мен әйел адамның білімі мен мамандығы бар, олардың орталық дәстүрлі құндылықтары, материалдық мүдделері, сондай-ақ ортақ рухани ниеті бар.



Үәждік-тұтынушылық әкелік саласы

Қазіргі әкелік бейнесі қарама-қашшы сипатқа ие: бір жағынан, әкенің рөлі мен ықпалы әлсіреуде (жасырын әкесіздік, толық емес және анадан құралған отбасы санының артуы); екінші жағынан, ер адам мен әйел адамның өмірлік рөлдерінің қайта бағдарлануы, еректекі пен әйелдік қасиеттерге тән әлеуметтік-мәдени таптаурындардың өзгерүі.

Әкелік екі жайғасынан қарастырылады:

- баланың дамуын қамтамасыз ететін әкелік
- ер адамның жеке-мағыналық саласының көрінісі ретіндеңгі әкелік

Қазіргі қоғамда әкелік құндылығының бұзылу себебі

- толық емес отбасы санының артуы ➡ ұл бала маңызды ересек еркектен үлгі-өнеге ала алмайды.
- ұл баланың міnezі анасы мен әжесінің ықпалымен қалыптасады ➡ олардың жүріс-тұрыс үлгілері мен жауап қайтару тәсілдерін жаттап алады;
- бүкіл тәрбиелеу және білім беру жүйесінде әйелдер санының көп болуы.

Негізгі төрт әкелік түрі

1. Дәстүрлі әкелік түрі

- Отағасы - ер адам.
- Әкенің негізгі міндеті - ақша табу.
- Тәрбиелеу = тәртіпке салу.
- Әкесі баласымен күніне үш сағаттан кем уақыт өткізеді.
- Жүктілік барысында және одан кейін баланың анасын қолдамайды.

2. Тәрбиеге қатыспайтын әкелік түрі.

- Отбасы - басты құндылық емес.
- Ер адам ешқандай шаруашылық міндетін орындалмайды.
- Балаларымен күніне бір сағаттан кем уақыт өткізеді.
- Жүктілік барысында және одан кейін жұбайын қолдамайды.

3. Жаупты әкелік түрі.

- Отбасы - негізгі құндылықтардың бірі.
- Отбасындағы шаруашылық міндеттер біркелкі бөлінеді.
- Отбасындағы басшылыққа деген көзқарас либералды.
- Балаға қамқорлық жасау және күтім көрсету міндетін қоспағанда, барлық міндеттерін толығымен іске асырады.
- Баласымен күн сайын 4 сағаттан артық уақыт өткізеді.
- Жүктілік барысында және одан кейін баланың анасын белсенді түрде қолдайды, бірақ жұмысын ысырып тастап, балаларына қамқорлық жасауға дайын емес.

4. Жаңа әкелік түрі.

- Отбасы өмірлік құндылықтар жүйесінде ең маңызды орынға ие.
- Тұрмыстық міндеттерді бөлуге және отағасына қатысты әлиталық көзқарас.
- Баласымен 5 сағаттан артық уақыт өткізеді, балаға қамқорлық жасау және күтім көрсету міндетін қоса алғанда, барлық міндеттерін белсенді түрде іске асырады.
- Жүктілік барысында және одан кейін баланың анасын белсенді түрде қолдайды. Жоғарыда аталған міндеттердің барлығын қиналмай орындаиды, жұмысын ысырып тастап, балаларды тәрбиелеуге көбірек көңіл бөлуге дайын.

Саналы әкелік құрауыштары

Әкелікті екі негізгі жайғасымнан алып қарастыруға болады:

1. Баланың дамуын қамтамасыз ететін әкелік.
2. Ер адамның жеке-мағыналық саласының көрінісі ретіндегі әкелік.

Әке болуға психологиялық дайындық — болашақ балаға, болашақ әке ретінде өзіне, ата-ана рөліне, сондай-ақ жалпы ата-аналыққа қатынасты қамтитын, болашақ әкенің әкелікке қатысты бүтін қатынас жүйесінің негізін құрайтын жеке тұлғаның ішкі ұстанымы.

Бозбалалардың әкелікке психологиялық дайындығының жоғары деңгейі:

- бозбалалар болашақ баламен араласқанда, баланы сөйлетуге, вербализацияға, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, серіктестік қарым-қатынасқа бейім болып келеді,
- жеке ерекшеліктері: белсенділік, шығармашылық, сенім, мақсаттылық.



Әкелік комплексі онтогенезінің үш кезеңі:

1. Эйелдің жүктілігіне дейін әкелік туралы таптаурындық көзқарас.
2. Жүктілік кезінде таптаурындарға қайта мән беру.
3. Бала дүниеге келгеннен кейін әке сезімінің қалыптасуы, өз-өзіне басқаша қарая, балаға қатынасты қалыптастыру, әке ретіндегі жаңа рөлді қабылдау - күрделі және көп факторлы үдеріс.

Әкенің тиімді тәрбиелу стратегиялары мен іс-әрекеттері:

- баламен субъект-субъектті түріндегі қатынасқа бағдарлану: отбасылық тәрбие стилі ретіндегі ынтымақтастықты таңдау, өзара іс-қимылды құру кезінде баланың жай-күйі мен жас шамалық мүмкіншіліктерін ескеру, оған қолдау көрсету.
- ата-ана рөлін эмоциялық түрғыдан қабылдау;
- баланың жай-күйін ұғыну, жай-күй себебін түсіну, баланың жүргіс-тұрысы мен жай-күйіне әсер ету қабілеті және өзінің ата-ана ретіндегі біліктілігін бағалау мақсатымен баласына эмпатия білдіру қабілеті, өз талаптарына бірізді болу.



САНАЛЫ ӘКЕЛІК ҚҰРАУЫШТАРЫ

Тиімді ата-аналықтың

психологиялық-педагогикалық өлшемшарттары:

1) «Бала қатынасы» кіші жүйесі:

- өз-өзіне қарая;
- ата-анаға қарая;
- жүргіс-тұрыстың әлеуметтік барабарлығы ретінде, қоршаған әлемге қарая;

2) «Ата-ана қатынасы» кіші жүйесі:

- өзіне ата-ана ретінде қарая;
- балаға қарая;
- отбасылық тәрбие стилі.





Қазіргі заманғы «жаңа әке» үғымы

Еркектіктің жаңа үлгісі, қазіргі еркектерді өзінің жеке тұлғалық даралығын сақтап қалуға және өз-өзін маңызды әлеуметтік рөлдерде іске асыруға бағдарлайды. Өз-өзін әке рөлі аясында іске асыру, кәсіби салада өз-өзін көрсетуге немесе ерлі-зайыптылар қатынасын үйлестіруге қарағанда анағұрлым қолжетімді жұмыс, сондықтан балалар мен ата-аналар саласында ер адам жүріс-тұрысының барынша білінетін өзгерістері байқалады.

Еркектіктің жаңа үлгісі ғалымдар тарапынан әлі жеткілікті шамада зерттелмей келеді. Ол, әкеліктің жаңа үлгілерін құрудың негізі болды.

Әкелік жүріс-тұрыстың жаңа тұрлары:

- «жаяупты әке» балаларды бағу және тәрбиелеу үдерісіне белсенді тұрде қатысқанымен, олардың балаларды дамытуға қосатын үлесі аналарға қарағанда азырақ;
- «жаңа әке» (new father) өз отбасы үшін жаяупты бола қоймай, тұрмыстық міндеттерді, балаларды бағу, дамыту және тәрбиелеу міндеттерін зайыбымен тең бөліктеге бөледі.

Әкелердің өз балаларын дамытуға қосқан жеке үлестерін анықтауға арналған зерттеулерде қызықты нәтижелер алынды.

Біріншіден, болашақ әке баланың дүниеге келуіне дейін жүкті әйелге (болашақ баланың анасына) психологиялық қолдау көрсете отырып, баланың дамыуна ықпал етеді.

Екіншіден, мұндай әке баламен ойнай отырып, оны белсенді тұрде дамытады. Әкемен ойнаудың арқасында, баланың моторикасы дамиды, ондай бала қоршаған кеңістікті, өз денесін зерттейді, бұл болса баланың зияткерлік тұрғыдан дамының маңызды шарты болып саналады.

Үшіншіден, баланың қалыптасуы әкенін тұрлі мәселелер мен жағдайларды шешу тәсілдерін көрсетуі кезінде жүзеге асырылады. Әкемен белсенді тұрде өзара әрекеттесудің арқасында, баланың тәжірибелі кеңеяде.

Төртіншіден, балалардың ағлақ нормаларын үғынуда әкенін ойнатын рөлі ерекше. Баланың ағлақ нормаларын үғынуына ықпал ететін басты факторлар - ата-анасының сүйіспеншілігінен айырылып қалудан қорку, өз-өзін беделді ата-анамен сәйкестендіру, баланың қылышын ата-ана тарапынан бағалау арқылы өз-өзін кінелау сезімін дамыту және оның іс-әрекеттерін түсіндіру.

Оның үстіне, әкемен сенімді қарым-қатынас ұл баланың ғана емес, қыз баланың да барабар жыныс-рөл сәйкестігінің қалыптасуына ықпал етеді.





Символикалық әкелік кезінде әдейі «бөтөн» балаларды тәрбиелеу байқалады. Бұл институт барлық жерде бар. «Әке» мен «ұстаз» сөздері мағыналас болып келеді. Құдай жолындағы адамдардың көбінесе "әке" деп атайды. Келесі буындарға өмірлік тәжірибе беретін тәлімгер, рухани гуру, кесем немесе шебер болу қажеттілігі, ересек еркектік қасиеттерге имманентті түрде тән болып келеді және оған балалар мен жеткіншектердің ыңғайласпа қажеттілігі де сай келеді.

Қазір бүкіл өркениетті әлем, білім беру саласында әйелдер санының көбейіп бара жатқаны және мектепке ерек мұғалімді қалай қайтаруға болатыны жайында алаңдаулы. Ер адамдар өздерінің символикалық әкелігін (тәлімгерлігін), қызы балаларға қарағанда ұл балаларға қатысты өте жақсы көрсетеді. Ұл балаға қарап, ер адам өз ісінің ықтимал ізбасарын елеステтеді. Ұл балалар болса, өз болашағының түпбейнесі және үлгі-өнеге ретіндегі ер адамдарға жақын болғысы келеді. Жалпы, әңгімелесудің өзі де ортақ мүдделер және қызметпен байланысты болып, еркектік қасиет пен еркектік экспрессивті еместіктің классикалық ережесіне сай келеді.

